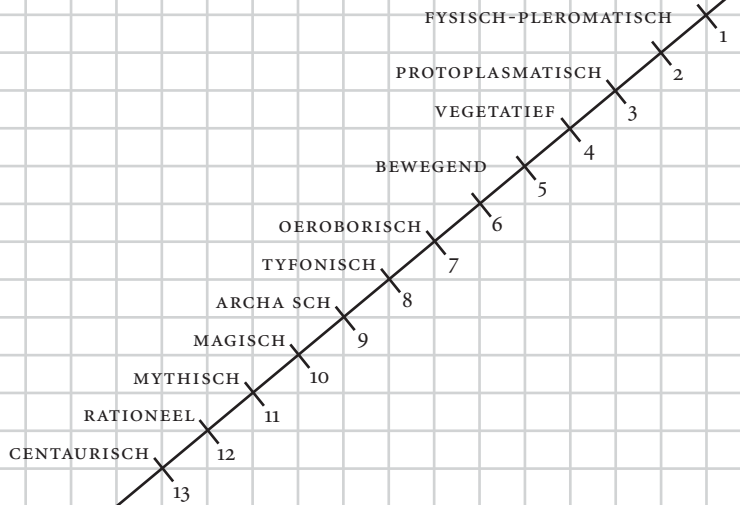
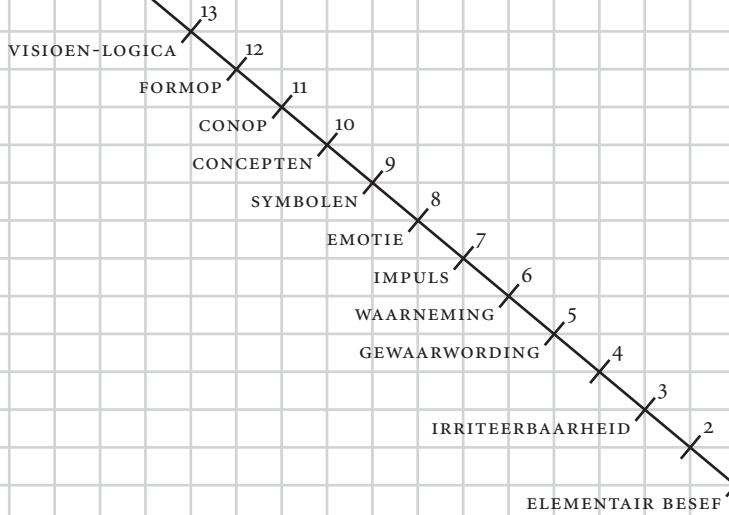

EEN BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN ALLES

LINKS-BOVEN
[LB]
INNERLIJK-INDIVIDUEEL

LINKS-ONDER
[LO]
INNERLIJK-COLLECTIEF
[CULTUREEL]

RECHTS-BOVEN
[RB]
UITERLIJK-INDIVIDUEEL

-
- 1 ATOMEN
 - 2 MOLECULEN
 - 3 PROKARYOTEN
 - 4 EUKARYOTEN
 - 5 NEURONALE ORGANISMEN
 - 6 NEURALE BUIS
 - 7 REPTIELACHTIGE HERSENSTAM
 - 8 LIMBISCH SYSTEEM
 - 9 NEOCORTEX (DRIEVOUDIGE HERSENEN)
 - 10 COMPLEXE NEOCORTEX
 - 11 STRUCTUUR-FUNCTIE 1
 - 12 STRUCTUUR-FUNCTIE 2
 - 13 STRUCTUUR-FUNCTIE 3

-
- 1 STERRENSTELSELS
 - 1 PLANETEN
 - 2 GAIA-SYSTEMEN
 - 3 HETEROTROFE ECOSYSTEMEN
 - 4 SAMENLEVINGSVORMEN MET ARBEIDSVDELING
 - 5 SAMENLEVINGSVORMEN MET ARBEIDSVDELING
 - 6 GROEPEN/FAMILIES
 - 7 GROEPEN/FAMILIES
 - 8 STAMMEN
 - 9 VOEDSEL ZOEKEN
 - 9 TRIBAAL/DORPEN
 - 10 TUINBOUW
 - 10 VROEGE STAAT/RIJK
 - 11 LANDBOUW
 - 11 NATIE/STAAT
 - 12 INDUSTRIEEL
 - 12 PLANETAIR
 - 13 INFORMATIE

RECHTS-ONDER
[RO]
UITERLIJK-COLLECTIEF
[SOCIAAL]

Ken Wilber

Een beknopte
geschiedenis
van alles

LEMNISCAAT ROTTERDAM

Vierde druk, 2010
Vertaling: Frank Visser
Omslag en vormgeving: Gerolf T'Hooft
© 1997 Vertaling en Nederlandse rechten:
Lemniscaat b.v. Rotterdam
ISBN 978 90 5637 039 8
© 1996 by Ken Wilber
Oorspronkelijke uitgave: *A Brief History of Everything*,
Shambhala, 1996

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: HooibergHaasbeek, Meppel

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux waardoor onnodig en milieuerontreinigend transport is vermeden.

Inhoud

<i>Voorwoord door Tony Schwarz</i>	13
<i>Aan de lezer</i>	17
<i>Inleiding</i>	21
DEEL 1: <i>Geest-in-actie</i>	35
1 <i>Het verbindend patroon</i>	37
De Kosmos	38
Twintig stellingen: de verbindende patronen	39
Werkzaamheid en vereniging	41
Overstijging en ontbinding	42
Vier drijfveren van alle holons	44
De verschijning van iets nieuws	45
Holarchie	48
De weg die alles omvat	51
2 <i>De geheime impuls</i>	53
Hoger en lager	53
Diepte en breedte	55
Kosmisch bewustzijn	60
Het spectrum van bewustzijn	62
3 <i>Al te menselijk</i>	67
Voedsel zoekend	68
Tuinbouw bedrijvend	71
Agrarisch	74
Industrieel	77

4	<i>De grote postmoderne revolutie</i>	82
	De postmoderne stroming	83
	Twee wegen in het postmodernisme	86
	Op de grens van morgen	90
	Overstijging en verdringing	92
5	<i>De vier hoeken van de Kosmos</i>	95
	De vier kwadranten	97
	Intentioneel en gedragsmatig	101
	Cultureel en sociaal	104
	Een voorbeeld	107
	De dingen die komen gaan	109
6	<i>De twee handen van God</i>	111
	Denkvermogen en hersenen	112
	De Linker- en Rechterpaden	114
	De monologische blik: de sleutel tot de Rechterpaden	115
	Interpretatie: de sleutel tot de Linkerpaden	117
	Wat betekent die droom?	119
	Sociale wetenschap versus cultureel inzicht	123
	Hermeneutiek	125
	Alle interpretatie is contextgebonden	127
	Niet-menselijke interpretatie	128
	Spirituele interpretatie	130
7	<i>Afgestemd op de Kosmos</i>	135
	Propositionele waarheid	136
	Waarachtigheid	137
	Rechtmatigheid	143
	Functionele inpassing	145
	Conclusie: de vier gezichten van de Geest	150
8	<i>Het Goede, het Ware en het Schone</i>	152
	De Grote Drie	152
	Het goede nieuws: differentiatie van de Grote Drie	156

INHOUD

	Het slechte nieuws: dissociatie van de Grote Drie	158
	De taak van het postmodernisme:	
	integratie van de Grote Drie	163
	De spirituele Grote Drie	164
	DEEL 2: <i>Het verdere bereik van Geest-in-actie</i>	169
9	<i>De evolutie van het bewustzijn</i>	171
	Hogere stadia van ontwikkeling	172
	Ladder, klimmer, visie	174
	Basisstructuren: de ladder	175
	Het zelf: de klimmer	177
	Een splitsing	178
	Nieuwe werelden verschijnen: veranderende visies	181
	Pathologie	183
	Stadia van spirituele ontwikkeling	185
	Platland-religie	187
	Freud en Boeddha	190
10	<i>Op weg naar het mondiale: deel 1</i>	193
	De primaire matrix	194
	Het geboortetrauma	196
	Het onware zelf	196
	Splitsing-1: de geboorte van het fysieke zelf	198
	Splitsing-2: de geboorte van het emotionele zelf	199
	Splitsing-3: de geboorte van het conceptuele zelf	205
	Iedere neurose is een ecologische crisis	206
	Vroege wereldbeelden: archaisch, magisch, mythisch	210
	Splitsing-4: de geboorte van het rol-zelf	212
	Paradigma-verschuivingen	213
	Satanisch kindermisbruik en UFO's	215
11	<i>Op weg naar het mondiale: deel 2</i>	219
	Evolutie versus egocentrisme	219

	Splitsing-4 (vervolg): de sociale scripts van het leven	221
	Splitsing-5: het wereldcentrische of rijpe ego	225
	Diversiteit en multiculturalisme	228
	Splitsing-6: de lichaam/denkvermogen-integratie van de centaur	231
	Aperspectivische waanzin	232
	Op de drempel van het transpersoonlijke	234
12	<i>Regionen van het bovenbewuste: deel 1</i>	238
	Waar het denkvermogen ophoudt	239
	De transpersoonlijke stadia	240
	Splitsing-7: het psychische	243
	Diepte-ecologie en ecofeminisme	246
	Het enneagram en het fundamentele geraamte	249
	Splitsing-8: het subtiële	253
	Jung en de archetypen	255
13	<i>Regionen van het bovenbewuste: deel 2</i>	262
	Splitsing-9: het causale	263
	Het Non-dualistische	270
	De directheid van Pure Aanwezigheid	276
	Verlichting	280
	DEEL 3: <i>Platland</i>	287
14	<i>Klimmen en dalen</i>	289
	Een korte samenvatting	289
	De Grote Holarchie	293
	Wereldaanvaarding en wereldmijding	296
	Wijsheid en mededogen	300
	God en Godin	301
	Twee verschillende Goden	303
	Het Afgedaalde raster	305

15	<i>De ineenstorting van de Kosmos</i>	308
	De waardigheid van het modernisme	309
	De ramp van het modernisme	313
	Instrumentele rationaliteit: een wereld van hetten	314
	Het fundamentele Verlichtingsparadigma	319
	Geen Geest, geen denkvermogen, alleen de natuur	320
	Ironie: de stemming van het modernisme	321
	De stem van het industriële raster	323
16	<i>Het Ego en het Eco</i>	329
	Ego tegen Eco	329
	De platland-tweelingen	330
	De waarheid van het Ego	332
	Het probleem van het Ego	334
	Het Ego en verdringing	335
	De herbetovering van het wereld	336
	Terug naar de natuur	338
	Het Eco en regressie	339
	Verloren Paradijs	341
	De terug-in-de-tijd-machine	346
	De grote strijd van het modernisme: Fichte versus Spinoza	348
17	<i>De dominantie van de Dalers</i>	350
	Evolutie: de Grote Holararchie ontvouwt zich in de tijd	351
	Evolutie: Geest-in-actie	354
	Een glimp van het Non-dualistische	357
	Altijd al	358
	Het vervagen van het visioen	360
	De dominantie van de Dalers	362
	Het Internet	363
	De religie van Gaia	366
18	<i>Het uitpakken van God</i>	368
	Het teken aan de wand	368
	Het Superman-Zelf	370

Het prachtige Grote Web/Gaia-Zelf	374
Voorbij het postmoderne denken	378
Wereldtransformatie en de cultuurkloof	382
Milieu-ethiek	386
De Morele Basis-Intuïtie	394
Afscheid van platland	395

Voorwoord

Zes jaar geleden, in 1989, reisde ik het land door op zoek naar wijsheid. Tijdens mijn reizen interviewde en werkte ik samen met meer dan tweehonderd psychologen, filosofen, medici, wetenschappers en mystici, die beweerden de antwoorden te hebben waarnaar ik op zoek was. Tegen de tijd dat ik *What Really Matters: Searching for Wisdom in America* schreef, was me duidelijk geworden dat Ken Wilber een categorie op zichzelf vormde. Ik ben van mening dat hij veruit de meest overtuigende en scherpzinnige stem is binnen de Amerikaanse vorm van wijsheid die momenteel aan het ontstaan is.

Het is bijna twintig jaar geleden dat van Ken Wilber *The Spectrum of Consciousness* uitkwam. Hij schreef het op zijn drieëntwintigste en het vestigde zijn reputatie, bijna van de ene dag op de andere, als de filosofische denker van deze tijd met de breedste visie. In *Spectrum*, dat Wilber in drie maanden schreef nadat hij gestopt was met zijn studie biochemie, stelt hij dat menselijke ontwikkeling verloopt langs bepaalde stadia, die verdergaan dan de stadia die gewoonlijk door de westerse psychologie worden erkend. Alleen door met succes ieder ontwikkelingsstadium te doorlopen, betoogde Wilber, is het mogelijk eerst een gezond individualiteitsbesef te ontwikkelen, en dan uiteindelijk een ruimere vorm van identiteit te ervaren die het persoonlijke zelf overstijgt, maar ook omvat. Daarmee sloeg Wilber een brug tussen Freud en Boeddha, die tot op dat moment van elkaar gescheiden leken door schijnbaar onverzoenlijke tegenstellingen. En dit was nog maar de eerste van zijn vele originele bijdragen.

De titel van dit boek is bedrieglijk luchtig. *Een beknopte geschiedenis van alles* maakt precies waar wat het belooft. Het bestrijkt een enorm uitgestrekt historisch terrein, van de Big Bang tot aan het verdorde postmoderne heden. Het probeert daarbij inzicht te krijgen in de vaak tegen-

strijdige gedragingen die mensen ontwikkeld hebben – lichamelijk, emotioneel, intellectueel, moreel en spiritueel. En voor een zo breed opgezet boek is het opmerkelijk dun en bondig.

Wat *Een beknopte geschiedenis van alles* dan ook onderscheidt van *Spectrum* en van de elf boeken van Wilber die daarop volgden is dat het niet alleen voortbouwt op de ideeën die in die eerdere werken naar voren zijn gebracht, maar deze nu op een eenvoudige, toegankelijke, onderhoudende manier weergeeft. De meeste boeken van Wilber vereisen tenminste enige kennis van de belangrijkste oosterse contemplatieve tradities en van de westerse ontwikkelingspsychologie. *Een beknopte geschiedenis* richt zich tot een veel breder publiek, tot mensen zoals u en ik, die naar wijsheid zoeken in hun dagelijks leven, maar in de war raken door de grote hoeveelheid wegen naar waarheid die elkaar vaak lijken tegen te spreken en in belangrijke opzichten tekort schieten. Lezers die aan dit boek niet genoeg hebben kan ik Wilbers recente werk *Sex, Ecology, Spirituality* aanraden. Hierin gaat hij veel dieper op deze zaken in.

Ik heb niemand ontmoet die het pad van menselijke ontwikkeling – de evolutie van het bewustzijn – zo systematisch en volledig beschreven heeft als Wilber. Tijdens mijn reizen kwam ik tal van mensen tegen die hun eigen versie van de waarheid luid verkondigden. Bijna zonder uitzondering ontdekte ik dat zij tot hun conclusies waren gekomen door bepaalde vaardigheden en waarden te verheerlijken, met uitsluiting van andere.

Wilber heeft gekozen voor een meer omvattende en ruimere benadering, zoals u spoedig zult ontdekken. Hij schetst een samenhangende visie, die recht doet en een plaats geeft aan de waarheden van zeer verschillende terreinen – fysica en biologie; de sociale en de systeemtheoretische wetenschappen; kunst en esthetica; ontwikkelingspsychologie en contemplatieve mystiek – maar ook van elkaar bestrijdende filosofische stromingen, van neoplatonisme tot modernisme en van idealisme tot postmodernisme.

Wat Wilber heeft ingezien is dat een bepaalde op waarheid aanspraak makende bewering geldig kan zijn zonder volledig te zijn, tot op zekere hoogte waar kan zijn, en gezien moet worden als onderdeel van andere en even belangrijke waarheden. Misschien wel het belangrijkste nieuwe

inzicht dat hij in *Een beknopte geschiedenis* naar voren brengt is de gedachte dat er vier 'kwadranten' van ontwikkeling zijn. Door honderden ontwikkelingsmodellen, die in de loop der jaren door uiteenlopende denkers zijn opgesteld, te bezien – modellen van biologische, psychologische, cognitieve en spirituele ontwikkeling, om er maar een paar te noemen – kwam Wilber erachter dat deze vaak heel verschillende versies van de 'waarheid' beschrijven. Uiterlijke vormen van ontwikkeling kunnen bijvoorbeeld op objectieve en empirische wijze gemeten worden. Maar wat Wilber duidelijk maakt is dat deze vorm van waarheid ons niet erg ver brengt. Ieder ontwikkelingsproces, zo betoogt hij, omvat ook een innerlijke dimensie – een dimensie die subjectief is en geïnterpreteerd moet worden, en die afhankelijk is van bewustzijn en introspectie. Bovendien vinden volgens Wilber innerlijke en uiterlijke ontwikkeling niet alleen individueel plaats, maar ook binnen een sociale of culturele context. Vandaar de vier kwadranten.

Aan de hand van een aantal treffende voorbeelden laat hij zien dat geen enkele vorm van waarheid tot een andere herleid kan worden. Om slechts één voorbeeld te noemen, een behaviourist kan iemands innerlijke ervaring niet begrijpen door alleen maar naar zijn uiterlijke gedrag te kijken, of naar de fysiologische tegenhangers van dat gedrag. De waarheid zal je inderdaad vrijmaken, maar alleen als je beseft dat er vele soorten waarheid bestaan.

Een beknopte geschiedenis van alles kent verschillende lagen. Het is de meest veelzijdige kaart van de wereld waarin we leven en van de plaats die mannen en vrouwen daarin innemen, die ik tot nu toe gevonden heb. Door de dialectiek van de vooruitgang, suggereert Wilber, overstijgt elk stadium van evolutie de beperkingen van zijn voorganger, maar brengt het tegelijkertijd nieuwe beperkingen met zich mee. Deze visie verleent een grote waardigheid aan iedere moeizame en oprechte zoektocht naar een bewuster en vollediger leven. 'Geen enkel tijdperk is uiteindelijk bevoorrecht,' schrijft Wilber. 'We zijn allemaal voedsel voor de toekomst. Het proces gaat voort, en de Geest wordt gevonden in het proces zelf, niet in een bepaalde tijd of plaats.'

Op een ander niveau doet Wilber in *Een beknopte geschiedenis* aan demystificatie en ontmaskering. Hij is een scherpzinnig criticus van de

leermeesters, technieken, ideeën en systemen die wegen beloven naar de volledige waarheid, maar die meestal onvolledig, misleidend, ondoordacht en verworden zijn. Uit angst voor verandering, en altijd weer in staat onszelf te misleiden, klampen we ons vaak vast aan simpele antwoorden en snelle oplossingen, die uiteindelijk alleen maar onze blik vernauwen en onze ontwikkeling tot stilstand brengen.

Wilber is zeldzaam. Hij doet zijn werk vol toewijding. Hij neemt zoveel mogelijk gegevens in zich op, maar weigert ze allemaal als gelijkwaardig te zien. Hij onderscheidt kwalitatieve verschillen. Hij hecht waarde aan diepte. Hij is niet bang om vijanden te maken, ook al toont hij respect voor veel meningen van anderen. Als gevolg daarvan werpt *Een beknopte geschiedenis van alles* een zeer oorspronkelijk licht, niet alleen op de fundamentele vragen van ons leven, maar ook op tal van verwarrende en verontrustende kwesties van onze tijd – zoals de veranderende rol van vrouwen en mannen; de voortgaande vernietiging van het milieu; verdrongen herinneringen en het seksueel misbruik van kinderen; en de rol van Internet in het informatietijdperk – om er een paar te noemen.

Ik kan me geen betere manier voorstellen om kennis te maken met Ken Wilber dan door middel van dit boek. Het brengt de discussie over evolutie, bewustzijn en ons vermogen tot transformatie op een geheel nieuw niveau. En wat belangrijker is: het zal ons behoeden voor vele misstappen en verkeerde zijpaden – welke weg naar wijsheid we ook zullen kiezen.

Tony Schwarz

Aan de lezer

In Douglas Adams' *Hitchhiker's Guide to the Galaxy* komt een reusachtige supercomputer voor die ontworpen is om het ultieme antwoord te geven, het absolute antwoord, het antwoord dat 'God, leven, het universum en het al' volledig zou verklaren. Maar de computer heeft hier zeven en een half miljoen jaar voor nodig en tegen de tijd dat hij met het antwoord komt, is iedereen de vraag vergeten. Niemand herinnert zich meer de ultieme vraag, maar het ultieme antwoord waar de computer mee voor de dag komt is: 42.

Dit is verbluffend! Eindelijk, het ultieme antwoord. Zo wonderlijk is het antwoord, dat een wedstrijd wordt gehouden om te zien of iemand de vraag kan bedenken. Tal van diepzinnige vragen worden voorgesteld, maar de uiteindelijke winnaar – de ultieme vraag waarop het ultieme antwoord '42' is – is: hoeveel wegen heeft een mens te gaan?

'God, leven, het universum en het al' is zo ongeveer waar dit boek over gaat, hoewel het antwoord natuurlijk niet zo kort is als '42'. Het gaat over materie, leven, denkvermogen en geest, en de evolutionaire stromingen die deze in een verbindend patroon lijken te verenigen.

Ik heb dit boek geschreven in de vorm van een dialoog – met vragen en antwoorden. Veel van deze dialogen hebben daadwerkelijk plaatsgehad, maar de meeste zijn speciaal voor dit boek geschreven. De vragen zijn echt genoeg – het zijn vragen die mij het meest gesteld zijn over mijn boeken in het algemeen en mijn meest recente boek, *Sex, Ecology, Spirituality*, in het bijzonder. Maar het is helemaal niet nodig die allemaal gelezen te hebben. De onderwerpen in dit boek zijn interessant op zichzelf, geloof ik, en de dialogen vereisen geen voorafgaande of gespecialiseerde kennis van deze gebieden. (Wetenschappers die geïnteresseerd zijn in bronvermeldingen, literatuurverwijzingen, noten en gedetailleerde argumenten, kunnen *Sex, Ecology, Spirituality* raadplegen.)

De eerste hoofdstukken gaan over de materiële kosmos en de verschijning van het leven. Wat deed uit chaos kosmos ontstaan? Hoe deed materie leven ontstaan? Welke stromingen zijn werkzaam in dit opmerkelijke spel van de evolutie? Is er een 'spirituele' achtergrond in de ecologie? Maakt dat wat uit?

De middelste hoofdstukken verkennen de verschijning van het denkvermogen of bewustzijn, en we zullen de evolutie van dit bewustzijn volgen door vijf of zes grote stadia van menselijke ontwikkeling: het stadium van het voedsel zoeken, van de tuinbouw, van de landbouw, van de industrie en van het informatietijdperk. Wat was de status van mannen en vrouwen in elk van die stadia? Waarom werden in sommige stadia mannelijke en in sommige vrouwelijke eigenschappen benadrukt? Werpt dit enig licht op de huidige strijd tussen de seksen? Zijn zowel in de menselijke evolutie als in het grote kosmische spel dezelfde krachten aan het werk? Wat hebben ontwikkelingsprocessen uit het verleden te maken met de problemen van tegenwoordig? Als we van het verleden niet leren, zijn we dan gedoemd om het te herhalen?

Vervolgens zullen we het Goddelijke Domein in ogenschouw nemen en nagaan hoe dat in verband zou kunnen staan met de creatieve stromingen in materie, leven en denkvermogen. Hoe en waarom maakte historisch gezien religie plaats voor psychologie? Als je vroeger geestelijk in de war en gespannen was en op zoek was naar antwoorden, dan ging je met een priester praten. Nu praat je met een psychiater – en die zijn het zelden met elkaar eens. Waarom? Wat is er gebeurd? Hebben ze ons beiden misschien iets belangrijks te zeggen? Zouden ze misschien niet vijanden maar vrienden van elkaar moeten zijn?

En tot wie wenden we ons in ons eigen leven? Vragen we Adams' supercomputer om definitieve antwoorden? Wenden we ons tot de religie, de politiek, de wetenschap, psychologen, goeroes, een helderziende kennis? *Waar*in stellen we uiteindelijk ons diepste vertrouwen als het gaat om de werkelijk belangrijke vragen? Wat zegt dat over onszelf? Is er een manier waarop we deze verschillende bronnen met elkaar in verband kunnen brengen, zodat ze elk op een evenwichtige en harmonische manier hun eigen waarheid spreken? Is dit zelfs in onze versplinterde wereld van vandaag de dag mogelijk?

De laatste hoofdstukken gaan over platland – over de ineenstorting van de rijk geschakeerde Kosmos tot een platte en schimmige een-dimensionale wereld, de bleke en kleurloze wereld van de moderne en post-moderne tijd. Maar we zullen daarbij niet de moderne wereld veroordelen, maar juist proberen te ontdekken waar zelfs in ons ogenschijnlijk God-verlaten tijdperk de stralende Geest werkzaam is. Waar is God, en waar is de Godin, in deze oppervlakkige tijden?

Hoeveel wegen heeft ieder van ons te gaan? Misschien is er toch een antwoord op deze vraag, want verwondering welt voortdurend in ons op, en vreugde spoedt zich naar de oppervlakte, verlossing brengend door inzicht, en bevrijding door ontwaken. En we kunnen ons allen verwonderen, in een taal die spreekt in de tongen van de innerlijke God, en die op onverklaarbare wijze ons de weg wijst naar huis.

Ken Wilber

Inleiding

V: Komt er seks voor in je boek *Sex, Ecology, Spirituality*?

A: Zelfs met diagrammen.

V: Je meent het.

A: Nee, ik maak een grapje. Maar seksualiteit is een van de hoofdthema's, en vooral de relatie tussen sekse (*sex*) en type (*gender*).

V: Sekse en type zijn niet hetzelfde?

A: Het is gebruikelijk 'sekse' of seksualiteit te gebruiken om te verwijzen naar *biologische* aspecten van de menselijke voortplanting, en 'type' om te verwijzen naar de *culturele* verschillen tussen man en vrouw, die ontstaan rondom de seksuele of biologische verschillen. De seksuele verschillen worden meestal *mannelijk* en *vrouwelijk* genoemd, en de culturele verschillen *masculien* en *feminien*. En hoewel het onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk een biologisch gegeven zou kunnen zijn, zijn masculien en feminien grotendeels het product van de cultuur.

V: Dus de kunst is uit te maken welke kenmerken het gevolg zijn van sekse, en welke van type.

A: In zekere zin, ja. De seksuele verschillen tussen man en vrouw zijn, omdat ze in de eerste plaats biologisch zijn, universeel en cross-cultureel. Mannen produceren overal sperma, vrouwen produceren eitjes, vrouwen baren kinderen en geven melk, enzovoort. Maar de verschillen tussen *masculien* en *feminien* worden grotendeels geschapen en gevormd door de cultuur waarin mannen en vrouwen opgroeien.

En ja, een deel van de huidige onenigheid tussen de seksen is dat, terwijl man/vrouw-verschillen biologisch en universeel zijn – en daarom niet of nauwelijks veranderd kunnen worden – masculien en feminien op vele manieren het product zijn van de cultuur, en deze rollen wel degelijk in belangrijke zin veranderd kunnen worden.

V: Geef eens een voorbeeld?

A: Nou, hoewel het waar is dat, gemiddeld, het lichaam van een man gespierder en fysiek sterker is dan dat van een vrouw, volgt daaruit niet dat masculien daarom sterk en assertief moet betekenen, en feminien zwak en ingetogen. En we bevinden ons in een overgangperiode, waarin masculiene en feminiene rollen opnieuw worden gedefinieerd en vormgegeven, waardoor zowel mannen als vrouwen vijandig tegenover elkaar zijn komen te staan.

Deel van het probleem is dat, terwijl masculiene en feminiene rollen inderdaad opnieuw kunnen worden gedefinieerd en vormgegeven – wat allang had moeten gebeuren en zeer nodig is – mannelijke en vrouwelijke kenmerken niet veel veranderd kunnen worden. Bij onze poging om de verschillen tussen masculien en feminien te verkleinen, lopen we gevaar dat we de verschillen tussen mannelijk en vrouwelijk uitwissen. En terwijl het eerste een goed idee is, is het laatste onmogelijk. En de kunst is om het verschil te weten, denk ik.

V: Dus sommige verschillen tussen mannen en vrouwen moeten gehandhaafd blijven, en sommige moeten veranderd worden?

A: Zoiets. Naarmate we de verschillen tussen mannen en vrouwen, die te maken hebben met zowel sekse als type, meer onderzoeken, zullen we ontdekken dat er inderdaad bepaalde verschillen zijn, zelfs in het culturele domein, die keer op keer opduiken in allerlei culturen. Met andere woorden, niet alleen bepaalde sekseverschillen, maar ook bepaalde typeverschillen komen waarschijnlijk in alle culturen voor.

Het is alsof de biologische sekseverschillen tussen man en vrouw zo'n sterke basis vormen dat ze ook de cultuur binnendringen, en dus ook naar voren treden in typeverschillen. Dus ook al is type cultureel bepaald en niet biologisch gegeven, toch komen bepaalde constanten in masculien en feminien type in alle culturen voor.

V: Tien jaar geleden was dat nog een controversieel standpunt. Nu lijkt het meer algemeen aanvaard te zijn.

A: Ja, zelfs de radicale feministen verdedigen nu het idee dat er, in het algemeen gesproken, zeer grote verschillen zijn tussen de mannelijke en de vrouwelijke waardesferen – dat wil zeggen, zowel op het gebied van sekse als van type. Mannen neigen naar hyper-individualisme, en leggen de nadruk op autonomie, rechten, rechtvaardigheid en werkzaam-

heid, terwijl vrouwen neigen tot relationeel bewustzijn, en de nadruk leggen op gemeenschapsgevoel, zorg, verantwoordelijkheid en relatie. Mannen benadrukken meestal autonomie en zijn bang voor relaties; vrouwen benadrukken meestal relaties en zijn bang voor autonomie. Het werk van Carol Gilligan en Deborah Tannen is hierin natuurlijk heel belangrijk geweest, maar het is verbazingwekkend dat, in een tijdsbestek van ongeveer tien jaar, zoals je zegt, de meeste orthodoxe onderzoekers en de meeste feministische onderzoekers het nu vrijwel met elkaar eens zijn over bepaalde fundamentele verschillen in de mannelijke en vrouwelijke waardesferen. Dit staat ook centraal in het nieuwe studiegebied dat bekend staat als ‘evolutionaire psychologie’ en dat zich bezighoudt met het effect van de biologische evolutie op psychologische eigenschappen.

En het lastige is nu: hoe kunnen we deze verschillen erkennen zonder ze te gebruiken om, opnieuw, vrouwen hun rechten te ontnemen. Want zodra er sprake is van *verschillen* tussen mensen, zullen machthebbers deze verschillen voor hun eigen voordeel aanwenden. Zie je het probleem?

V: Ja, maar het lijkt of nu het tegenovergestelde aan het gebeuren is. Het lijkt erop of deze verschillen momenteel gebruikt worden om aan te tonen dat mannen in wezen nogal ongevoelige sukkels en testosteron-mutanten zijn, die ‘het gewoon niet begrijpen’. De boodschap is dan: mannen moeten gevoeliger, zorgzamer, liever en relationeler zijn. Wat je de mannelijke waardesfeer noemt, staat overal onder vuur. De boodschap is: waarom kunnen mannen niet meer als vrouwen zijn?

A: Ja, het is in zekere zin een koekje van eigen deeg. Vroeger werden vrouwen gedefinieerd als ‘onvolwaardige mannen’ – ‘penisnijd’ is daar het klassieke voorbeeld van. Nu worden mannen gedefinieerd als ‘onvolwaardige vrouwen’. Ze worden gedefinieerd aan de hand van de vrouwelijke eigenschappen die ze niet bezitten, niet aan de hand van enige positieve eigenschappen die ze wel bezitten. Beide benaderingen zijn nogal belachelijk, om niet te zeggen vernederend voor beide seksen.

De kunst is, zoals ik al aangaf, twee zeer verschillende dingen te doen: één, in alle redelijkheid te besluiten wat de belangrijkste verschillen zijn

tussen de mannelijke en de vrouwelijke waardesferen (zoals Gilligan doet), en dan, twee, manieren te vinden om ze min of meer gelijk te waarderen. Niet ze gelijk aan elkaar te maken, maar ze gelijk te waarderen.

De natuur heeft het menselijk ras niet zomaar in twee seksen verdeeld; ze gewoon aan elkaar gelijk proberen te maken is dwaas. Maar zelfs de meest conservatieve theoretici moeten toegeven dat onze cultuur nu al geruime tijd de mannelijke waardesfeer bevoordeelt. En dus bevinden we ons nu in het delicate, riskante, uiterst moeilijke en vaak rancuneuze proces van het proberen wat meer evenwicht te scheppen. Niet de verschillen uitwissen, maar ze met elkaar in evenwicht brengen.

V: En deze verschillen komen voort uit de biologische verschillen tussen man en vrouw?

A: Gedeeltelijk wel, zo lijkt het. Hormonale verschillen in het bijzonder. Studies over testosteron – in het laboratorium, cross-cultureel, embryonaal, en zelfs over wat er gebeurt als vrouwen om medische redenen testosteron-injecties krijgen toegediend – leiden allemaal tot één simpele conclusie. Ik wil niet grof worden, maar het lijkt erop dat testosteron slechts twee drijfveren kent: neuken of doden.

En vrijwel vanaf het allereerste begin zitten mannen opgezadeld met deze biologische nachtmerrie, die vrouwen zich nauwelijks kunnen voorstellen (behalve als ze om medische redenen testosteron-injecties krijgen toegediend, wat hen helemaal gek maakt. Zoals een vrouw het uitdrukte: ‘Ik denk alleen nog maar aan seks. Als je blijft, kun je dit laten ophouden?’) Erger nog, mannen verwarren deze drijfveren soms met elkaar, of laten ze versmelten, waardoor de drang tot neuken en die tot doden gevaarlijk dichtbij elkaar komen, wat zelden prettige gevolgen heeft, zoals vrouwen maar al te graag zouden toelichten.

V: En het vrouwelijke equivalent?

A: We zouden kunnen wijzen op oxytocine, een hormoon dat een vrouw overspoelt als zelfs haar huid alleen maar wordt gestreeld. Oxytocine wordt ook wel de ‘relatie-drug’ genoemd; het leidt tot ongelofelijk sterke gevoelens van gehechtheid, relatie, koesteren, vasthouden, aanraken.

En het is duidelijk dat zowel testosteron als oxytocine geworteld zijn in

de biologische evolutie, de eerste dient de voortplanting en het voortbestaan, de tweede het moederschap. De meeste seksuele paringen in het dierenrijk duren maar een paar seconden. Tijdens de paring lopen beide partijen gevaar opgegeten te worden door roofdieren. Wat een nieuwe betekenis geeft aan ‘uit eten gaan en seks’, want *jij* bent dan het diner. Dus is het ‘pakken en wegwezen.’ Niks geen delen van gevoelens, emoties en knuffelen – zo zit de man ongeveer in elkaar. De gevoelige man – de man, de mythe, de softie – is een zeer recente uitvinding, en het kost mannen enige moeite om eraan te wennen, zouden we kunnen zeggen.

Maar de seksuele vereisten voor het moederschap zijn heel anders. De aandacht van een moeder is voortdurend op haar kind gericht, vierentwintig uur per dag, met name op tekenen van honger en pijn. Oxytocine houdt haar in die zeer, zeer hechte relatie. De emoties zijn niet neuken of doden, maar voortdurend in *relatie* staan – zorgzaam, diffuus, bezorgd, lieflijk.

V: Dus de gevoelige man is een type dat niet strookt met de sekse?

A: In zekere zin, ja. Dat betekent niet dat mannen niet gevoeliger zouden moeten of kunnen worden. Tegenwoordig is dat dringend gewenst. Maar het betekent wel dat mannen daarin *opgevoed* moeten worden. Het is een rol die ze moeten *leren*. En er zijn vele redenen waarom deze rol geleerd moet worden, maar we moeten mannen wat tijd geven als ze dit vreemde nieuwe landschap beginnen te verkennen.

Maar hetzelfde geldt voor vrouwen. Een deel van de nieuwe eisen die in de wereld van vandaag aan vrouwen wordt gesteld is dat ze voor hun autonomie moeten vechten en zichzelf niet alleen maar moeten definiëren in termen van hun relaties. Dit is, natuurlijk, de boodschap van het feminisme, dat vrouwen zichzelf moeten gaan zien in termen van hun eigen autonomie en hun eigen intrinsieke waarde, en niet alleen maar in termen van een relatie tot een Ander. Niet dat relaties minderwaardig zijn, maar vrouwen moeten manieren vinden om hun eigen volwassen zelf een plaats te geven en niet alleen maar hun toevlucht zoeken in een zelfontkenning tegenover de Ander.

V: Dus zowel mannen als vrouwen moeten ingaan tegen hun biologische achtergrond?